

כנס הרצליה השנתי התשיעי

על מאזן החוסן והביטחון הלאומי
- מדיניות, מדינאות ומנהיגות לעיתות מבחן -
2-4.2.2009

נייר עבודה

המרכז לחקר הביטחון הלאומי – אוניברסיטת חיפה

המרכיב החברתי של החוסן הלאומי

גבריאל בן-דור
דפנה קנטי-נסים
איל לוין

- טיוטה להערות -

המרכז הבינתחומי הרצליה
בית ספר לאודר לממשל, דיפלומטיה ואסטרטגיה
המכון למדיניות ואסטרטגיה

המסמך משקף את דעתם של הכותבים בלבד

המרכיב החברתי של החוסן הלאומי

העורך הישראלי לקראת הלחימה בעזה (החברה הישראלית – יהודים ומיעוטים)

סקר דצמבר 2008

המרכיב החברתי של החוסן הלאומי: רקע כללי

פרויקט מדד החוסן הלאומי הוא סקר חצי שנתי רחב היקף בקרב מדגם מייצג של כלל האוכלוסייה בישראל. הוא נערך עד כה ב-16 נקודות זמן מאוקטובר 2000 ועד דצמבר 2008. בכל נקודת זמן נדגמו כ-2000 נשאלים יהודים וערבים.

המדדים הנבדקים בסקר הם: פחד, מיליטנטיות, אמון במוסדות המדינה, פטריוטיות, אופטימיות.

לאחר מלחמת לבנון השנייה נמדדו היגדים נוספים בתחום הפחד, הנוגעים לחשש מפני פגיעה מטילים, וכן היגדים בתחום המיליטנטיות, שהם בעלי משמעות הנוגעת גם להקשר הנוכחי של תגובת המדינה על ירי טילים על אזרחיה.

המרכיב החברתי של החוסן הלאומי: רקע תיאורטי

- בחינת החוסן הלאומי בחברה נתונה אינה יכולה להתבסס רק על מונחים אובייקטיביים, שכן האובייקט הנחקר – "חברה", מורכב ממכלול של פרטים בעלי אמונות ותפיסות סובייקטיביות.
- חוסן (Resilience): מושג פסיכולוגי המשקף את היכולת של אובייקט נתון לעמוד אל מול לחץ/אתגר ולהפגין גמישות מספיקה על מנת לא להישבר ולחזור בסיום התהליך לתצורתו המקורית.
- בהשאלה למושג "חוסן לאומי" – היכולת של פרטים בחברה הנתונה בקונפליקט מתמשך לשמר יציבות מבחינת התפיסות והאמונות הבסיסיות, אשר בונות יחדיו את המרקם החברתי הקולקטיבי שלהם.
- לפיכך, לתפיסתנו, חוסן חברתי ניתן למדידה על ידי בחינת השינויים לאורך זמן ממושך של חלק מהמדדים המרכזיים בחברה הישראלית (לדוגמא: פטריוטיות, אופטימיות, אמון ועוד), אל מול אתגרים של טילים, לחימה, טרור, התנתקות ועוד.

מדד החוסן הלאומי – הקשר נוכחי ושאלות המחקר

- אחד ההיבטים המרכזיים המשקפים את חוסנה של חברה הוא היכולת של חבריה ושל תת-קבוצות בתוכה להתמודד עם אתגרים, עם קשיים ואפילו עם אי הצלחות.
- הפרויקט הנוכחי, הבוחן לאורך 16 נקודות זמן שונות את מאפייני היסוד של החברה הישראלית, מאפשר נקודת מבט ייחודית לגבי יכולת ההתאוששות של החברה הישראלית לאחר התרחשותם של אירועים חריגים.
- בעבודה הנוכחית נתמקד בבחינת מגמות השינוי של מדדי החוסן הלאומי של הציבור בישראל, שנתיים וחצי לאחר מלחמת לבנון השנייה וערב תחילתה של הלחימה בעזה (מבצע "עופרת יצוקה").

מדד החוסן הלאומי – מסקנות כלליות

- הירידה המתמדת באמון המוסדות נבלמה. הייתה, אמנם, שחיקה רצופה באמון, אך לאחרונה מסתמנת דווקא עלייה מתונה וחזרה לנתונים שאפיינו את מדד האמון במוסדות באוקטובר 2004.
- הפער באמון במוסדות בין היהודים ובין המיעוטים איננו גדול ואף מצטמצם עם השנים.
- מסתמנת עלייה עקבית באמון המיעוטים במוסדות השלטון, במוסדות הפוליטיים ואף במוסדות הביטחון.
- עיון במדדים השונים מלמד, בין היתר, כי מדד הפחד איננו מגדיר בהכרח את המגמות במדדים האחרים של פטריוטיות, של מיליטנטיות או של אופטימיות.

המגמות הנצפות בחברה הישראלית

מדד הפחד: פחד מטרור

בסך הכל נמדדת יציבות לאורך השנים במדד זה. במדידות האחרונות מסתמן כי בקרב היהודים חלה עלייה במדד הפחד מטרור, בעוד שבקרב המיעוטים יש ירידה ברמת הפחד מטרור עד לשיעור הנמוך ביותר מאז תחילת המדידות.

מדד הפחד: פחד מפני התקפה של מדינה ערבית

לאחר עלייה ברמת הפחד מפני התקפה של אחת ממדינות ערב על ישראל, מאז אוקטובר 2006 קיימת ירידה מתמדת. יחד עם זאת, הירידה מתונה באופן יחסי לעלייה שקדמה לה, והציבור עדיין מפגין רמות גבוהות של פחד.

בקרב המיעוטים הירידה ברמת הפחד משמעותית יותר.

מדד אופטימיות לאומית

במדד זה מתבטאת שחיקה קלה לאורך השנים בכל מגזרי החברה.

בקרב היהודים ההבדל במדד האופטימיות הנוכחי איננו גדול מאז תחילת המדידות, ובקרב המיעוטים המצב דומה למעט קפיצה חיובית זמנית בסקר ששיקף את הלך הרוחות בתקופת ההתנתקות.

באופן כללי, יש לזכור כי הנתונים נבדקו ערב הלחימה בעזה, ואין ספק שתוצאותיה ישפיעו ויתנו לנו זווית ראייה רחבה יותר בסקרים הבאים.

מדד אמון במוסדות:

מאז שנת 2003 אמון המיעוטים במוסדות הפוליטיים גבוה מזה של היהודים.

מאז אפריל 2007 מתקיימת מגמה של עלייה באמון במוסדות הפוליטיים, במוסדות הביטחון, ובצבא. בכל מקרה, רמת האמון של שתי הקבוצות לא העפילה חזרה לשיעור האמון שנמדד בסקר הראשון של שנת 2000.

מדד אמון במוסדות על פי פירוט המוסדות:

1. מוסדות פוליטיים: עלייה באמון בקרב כלל האוכלוסייה, כאשר העלייה בקרב האוכלוסייה היהודית תלולה מזו שבקרב המיעוטים.
2. מוסדות הביטחון: ניתן לומר כי לאחר הירידה ברמת האמון במוסדות הביטחוניים לאחר מלחמת לבנון השנייה, נרשמת התייצבות מסוימת. לאורך התקופה באופן כללי מדד האמון במוסדות הביטחון הוא יציב למדי, למעט שיא מסוים בתקופת "חומת מגן".
3. בית המשפט העליון: בעוד שבאוקטובר 2005 החלה מגמת ירידה באמון בבית המשפט העליון הן בקרב הציבור היהודי והן בקרב המיעוטים, נתוני דצמבר 2008 מלמדים על שינוי במגמה זו ועל בלימתה. מאז אוקטובר 2001 אמון הערבים בבית המשפט גבוה באופן תמידי מזה של היהודים.
4. אמון המתנחלים במוסדות המדינה: במהלך השנתיים הראשונות מאז ההתנתקות הסתמנה עלייה מתונה של אמון במוסדות המדינה בקרב ציבור המתנחלים, למרות שבמהלך שנתיים אלו היו אירועים נוספים כגון הפינוי בעמונה. נתוני השנה, לעומת זאת, מלמדים על ירידה באמון אל מתחת לשיעור שנמדד בעת ההתנתקות בקרב אוכלוסייה זו.
5. אמון הציבור בצבא: אמון הציבור בצבא מצוי בעלייה, ולמרות ירידה קלה ביותר בשנה שעברה משלים מגמה של עלייה מאז מלחמת לבנון השנייה. אמון ציבור המתנחלים, לעומת זאת, שהיה בשנים האחרונות במגמת עלייה מסוימת, דווקא יורד בסקר הנוכחי, ואולי ההסברים לכך הם באירועי בית המריבה בחברון שקדמו להכנות למבצע הצבאי בעזה.

מדד הפטריוטיות:

1. מדד הפטריוטיות בקרב היהודים איננו נשחק ובסך הכל מצוי כיום ברמת הפתיחה בו נמצא עם תחילת המדידות. מדד הפטריוטיות בקרב המיעוטים מגלה מגמה דומה, למעט קפיצה מסוימת כלפי מעלה בתקופת ההתנתקות.
2. בקרב הציבור הדרוזי חלה ירידה במדד הפטריוטיות לרמה הנמוכה ביותר מאז תחילת עריכת הסקרים. ככלל, מדד הפטריוטיות בקרב הדרוזים נתון לירידות ולעליות, אולם בסך הכל במהלך השנים מסתמנת ירידה ברורה.
3. עם זאת, מדד הפטריוטיות בקרב הדרוזים עדיין קרוב יותר לנתונים המוכרים לנו בקרב הציבור היהודי ולא אלו שבקרב המיעוטים.
4. בקרב המתנחלים התאפיין מדד הפטריוטיות בעבר במגמת ירידה, בעיקר בתקופת ההכנות לוועידת אנאפוליס. בסקר הנוכחי זינק מדד הפטריוטיות בקרב המתנחלים לשיעורים מוכרים יותר של מדד זה בראשיתה של האינתיפאדה השנייה.

מדד המיליטנטיות:

1. בקרב הציבור היהודי חלה בסקרים האחרונים עלייה מסוימת במיליטנטיות. יחד עם זאת, מתחילת המדידות אין שינוי משמעותי במיליטנטיות, ואין מובהקות. המדד כיום הרבה יותר נמוך מאשר בתקופת "חומת מגן", ואת העלייה האחרונה בו ניתן לייחס למוכנות הנפשית הקולקטיבית לקראת פעולה צבאית בעזה.
2. בקרב המיעוטים, על רקע ההכנות לפעולה צבאית, קיימת ירידה חדה במיליטנטיות. מדד זה מתאפיין בקרב המיעוטים בתנודתיות.
3. מניתוח התוצאות בקרב המיעוטים השונים מסתמן כי לאחרונה חלה ירידה במיליטנטיות גם בקרב מיעוטים המשתתפים בפעילות הצבאית (הדרוזים).
4. יחד עם זאת, מאז תחילת המדידות קיימת עלייה משמעותית במיליטנטיות בקרב הדרוזים.